УДК. 347.91/.95

Степанець Р.П.,
викладач кафедри цивільного права
та процесу Харківського економіко-
правового університету

Питання співвідношення інституту забезпечення позову в цивільному процесуальному праві України і виконавчого провадження

Розбудова України як правової держави вимагає неухильного закріплення і реалізації принципу законності, розширення гарантій прав осіб, в тому числі гарантій захисту цивільних прав. Всебічний розвиток цих прав забезпечується економічними, політичними і правовими засобами.

Інститут забезпечення позову в цивільному процесуальному праві України є однією з важливих правових гарантій захисту прав фізичних, юридичних осіб та держави і спрямований на реальне і повне їх відновлення. Належне функціонування даного інституту сприяє виконанню завдань цивільного судочинства, а правильне його використання забезпечує належне виконання судових постанов в порядку виконавчого провадження.

Становлення інституту забезпечення позову бере свою історію ще за часів римського права. Так, забезпечення позову за римським правом здійснювалось шляхом надання відповідачем поручительства благонадійних осіб (cautio judicatum solvi) чи клятвеної обіцянки (cautio juratoria). Якщо таких гарантій не було, відповідач підлягав особистому затриманню [1].

Не можна, звичайно, вести мову про те, що інститут забезпечення позову зовсім не досліджувався. Вже в 20-х роках XX ст. до питань, пов’язаних із забезпеченням позову, неодноразово звертались радянські процесуалісти. Можна назвати роботи Н. Биховського, А.А. Бугаєвського, Р. Гланца, А. Кирзнера, Л.І. Фішмана, Б. Шехтера [2, с. 4]. В середині і другій половині XX ст. даній проблемі в своїх працях приділяли увагу С.Н. Абрамова, М.А. Гурвич, В.Н. Даєв [2, с. 4], А.А. Добровольський [3], П.П. Заворотько [4], А.Ф. Клейнман [5], Е.Ф. Куцова [6], К.С. Юдельсон [7] , З.Т. Новічкова [2] та ін. На сучасному етапі розвитку процесуальної науки проблеми забезпечення позову дос-

ліджували Т.І. Присяжнюк [8], В. Примак [9], З. Смітієнко [10], Е. Штанке [11] та інші.

Між тим, питанням забезпечення позову приділено незначну увагу в науці цивільного процесуального права. В багатьох дослідженнях, присвячених окремим стадіям цивільного процесу, автори лише мимохідь торкаються проблем забезпечення позову чи взагалі відходять від їх аналізу, звертаючи увагу на відсутність безпосереднього зв'язку між забезпеченням позову і тією чи іншою стадією цивільного процесу. Тільки деякі з вчених ставили на меті спеціально дослідити інститут забезпечення позову, інші – досліджували його при аналізі суміжних проблем або в загальних працях з цивільного, господарського чи кримінального процесу.

Недоліки в застосуванні досліджуваного інституту залежать певною мірою, від недостатньо повної його урегульованості законодавством України, слабкої теоретичної розробки проблеми в науці цивільного процесуального права.

У зв'язку з викладеним вище, уявляється актуальним дослідження проблем забезпечення позову, зокрема, питань співвідношення інституту забезпечення позову і виконавчого провадження, виходячи з того, що позовна форма захисту права є найбільш поширеною і досконалою.

Забезпечення позову, незалежно від того, в якій стадії процесу воно застосовується, є надійною гарантією реального виконання судового рішення. Вказаний інститут забезпечує дієвість виконавчого провадження, і саме в цьому співпадають мета і завдання інституту забезпечення позову і виконання рішення, не виключаючи їх відмінності.

З цього приводу слушною здається точка зору П.П. Заворотько, який звертає увагу на попереджувальний і допоміжний характер забезпечення позову по відношенню до виконавчого провадження, оскільки забезпечити можна вимогу, яку взагалі можливо примусово виконати і яка потребує такого забезпечення з метою її здійснення в стадії виконання судових рішень [4, с. 47].

Характеризуючи взаємозв'язок між забезпеченням позову і виконавчим провадженням, можна констатувати, що, якщо підставою першого є потреба забезпечити виконання майбутнього судового рішення, то підставою виконавчого провадження є необхідність примусового здійснення прийнятого судового рішення. Цим визначається відмінність у змісті заяв про забезпечення позову і

відкриття виконавчого провадження, що подаються особами, які беруть участь у справі.

Проводячи аналіз кола суб'єктів, які мають право на звернення з заявою про забезпечення позову і заявою про примусове виконання, можна зробити висновок, що воно не співпадає. Так, згідно зі ст. 149 Цивільного процесуального кодексу України [12] з просьбою про забезпечення позову можуть звертатись усі особи, які беруть участь у справі, в той час, як відповідно до ст. 18 Закону України "Про виконавче провадження" [13] виконавче провадження порушується за заявою стягувача (його представника чи прокурора).

Це пояснюється тим, що, на відміну від виконавчого провадження, забезпечення позову не є засобом розпорядження матеріальними правами, тому перелік осіб, які мають право звертатись з заявою про забезпечення позову, ширше, ніж коло осіб, які мають право звертатись з заявою про примусове виконання.

Забезпечення позову не є засобом задоволення вимоги, а лише засобом її забезпечення. Забезпечення позову саме по собі, без судового рішення і його реалізації, не може призвести до захисту прав і законних інтересів позивача, який звертався до суду.

Звернення з заявою про забезпечення позову слід розглядати як засіб розпорядження процесуальними правами [14, с. 173; 15, с. 14]. Особи, які беруть участь у справі, мають вільно і в односторонньому порядку розпоряджатись наданим їм процесуальним законодавством правом звернутись з заявою про забезпечення позову. Їм належить право клопотати про забезпечення позову повністю або частково, зазначити порядок і спосіб його забезпечення, право оскаржити ухвалу про забезпечення позову і т. ін.

При забезпеченні позову, як і при пред'явленні виконавчого документа до виконання, виявляється активна роль позивача (стягувача), як результат широкої сфери дії принципу диспозитивності в цивільному процесі.

Сутність інституту забезпечення позову найбільш повно реалізується у застосуванні судом заходів, що гарантують можливість виконання судового рішення.

Характерною особливістю цивільного процесуального права є встановлення вичерпного переліку способів забезпечення позову, передбаченого ч. 1 ст. 152 Цивільного процесуального кодексу України, а саме:

1) накладення арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачеві і знаходяться у нього або в інших осіб;

2) заборона провадити певні дії;

3) заборона іншим особам провадити платежі або передавати майно відповідачеві;

4) зупинення продажу описаного майна, якщо подано позов про право власності на дане майно або про виключення його з опису;

5) зупинення стягнення на підставі виконавчого напису нотаріального органу, коли боржник оспорює цей напис у позовному порядку.

При цьому встановлений законодавцем перелік способів забезпечення позову не може бути розширений. Разом з цим не може бути розширений і перелік заходів примусового виконання рішення, визначений ст. 4 Закону України "Про виконавче провадження":

1) звернення стягнення на майно боржника;

2) звернення стягнення на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника;

3) вилучення у боржника і передача стягувачеві певних предметів, зазначених у рішенні;

4) інші заходи, передбачені рішенням.

Враховуючи те, що п. 4 ст. 4 Закону України "Про виконавче провадження" надає державному виконавцеві застосовувати заходи, передбачені рішенням суду, здійснення способів забезпечення позову у випадку задоволення позову і порушенні виконавчого провадження виключає необхідність вжиття заходів до забезпечення виконання, що, в свою чергу, прискорює процес відновлення порушеного права чи охоронюваного законом інтересу.

Необхідно також підкреслити, що способи забезпечення позову до набрання рішенням законної сили розглядаються як тимчасові і умовні. Тільки після набрання рішенням законної сили вони набувають властивостей способів забезпечення виконання, що застосовуються державним виконавцем [4, с. 53].

Заходи, що застосовуються державним виконавцем під час примусового виконання рішення, здійснюються останнім в силу приписів закону в залежності від умов конкретного виконавчого провадження, в той час як спосіб забезпечення позову, хоча і визначається законом, але безпосередньою його підставою є не закон, а постановлена судом ухвала.

Найбільш істотна відмінність між способами забезпечення по-

зову і заходами, що застосовуються для забезпечення виконання рішення, полягають в тому, що способами забезпечення позову створюються гарантії можливого виконання, а заходами забезпечення виконання рішення досягається саме виконання. Таким чином, це є різні етапи здійснення однієї мети – гарантування прав, які були захищені в судовому порядку.

Під час виконання ухвали про забезпечення позову, державний виконавець не має права заміняти спосіб забезпечення позову, вжитий судом чи суддею, іншим, хоча б і передбаченим ст. 152 Цивільного процесуального кодексу України, або застосовувати заходи примусового виконання, передбачені ст. 4 Закону України "Про виконавче провадження", але прямо не зазначені в ухвалі суду.

Якщо, наприклад, державний виконавець при виконанні ухвали про забезпечення позову шляхом накладення арешту на майно, що належить відповідачеві, з'ясує, що таке майно відсутнє, він не має права заборонити іншим особам вносити плату замість відповідача. Але, оскільки це є заміною способу забезпечення позову, зазначене питання повинно бути вирішено судом чи суддею, оскільки належить до їх компетенції.

Заходи, що застосовуються судом з метою забезпечення позову, важливо відрізняти від аналогічних дій – заходів примусового виконання, оскільки ухвала про забезпечення позову виконується в порядку, встановленому для виконання судових рішень. Наприклад, в стадії виконання судових рішень важливо відрізняти накладення арешту на майно в порядку забезпечення позову, застосованого судом чи суддею, від накладення арешту на майно державним виконавцем як засіб примусового виконання [4, с. 58].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок про додатковий характер і службову роль інституту забезпечення позову стосовно виконавчого провадження, а також про те, що він не залежить від виконавчого провадження і не є його різновидом. Однак, цим не зменшується значення інституту забезпечення позову у створенні належних умов для забезпечення повного і своєчасного виконання судових постанов.

Література

1. Салогубова Е.В. Римский гражданский процесс. – 2-е изд. – М.: “Городец-Издат”, 2002. – 157 с.

2. Новичкова З.Т. Обеспечение иска в советском судопроизводстве: Автореферат диссертации на соискание ученой степени к.ю.н. – М.: 1973. – 21 с.

3. Добровольский А.А., Иванова С.А. Основные проблемы исковой формы защиты права. – М.: Издательство МГУ, 1979. – 159 с.

4. Заворотько П.П. Процессуальные гарантии исполнения судебного решения. – М.: Юрид. литература, 1974. – 360 с.

5. Клейнман А.Ф. Новейшие течения в советской науке гражданского процессуального права. – М.: Издательство МГУ, 1967. – 117 с.

6. Куцова Э.Ф. Гражданский иск в уголовном деле. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1955. – 50 с.

7. Юдельсон К.С. Основные задачи и формы деятельности суда первой инстанции в советском гражданском процессе // Вопросы советского гражданского права и процесса: Ученые записки. – Т. 3. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1995.

8. Присяжнюк Т.І. Цивільний позов у кримінальному процесі. // Адвокат. – 1996. – № 2. – С. 11.

9. Примак В. Питання забезпечення позову в нормах процесуального законодавства України // Юридична Україна. – 2003. – № 2. – С. 76-84.

10. Смітієнко З., Клименко Я. Обов’язок слідчого по своєчасному забезпеченню цивільного позову в кримінальному процесі // Право України. – 2002. – № 4. – С. 56-60.

11. Штанке Э. Предварительная судебная защита прав в гражданском процессуальном праве Германии. – СПб.: Лекс Стар, 2002. – 32 с.

12. Цивільний процесуальний кодекс України № 1501-VI від 18.07.1963 // Відомості Верховної Ради (ВВР) УРСР. – № 30. – Ст. 464.

13. Закон України “Про виконавче провадження” № 606-XIV від 21.04.1999 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1999. – № 24. – Ст. 207.

14. Осокина Г.Л. Право на защиту в исковом судопроизводстве (Право на иск). – Томск: Издательство Томского университета, 1990. – 160 с.

15. Тараненко В.Ф. Принципы диспозитивности и состязательности в советском гражданском процессе: Учебное пособие. – М.: 1990. – 54 с.